

Іван Ярмошик
доктор історичних наук, професор
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

**ВІЛЬШАНСЬКА (1617 р) ТА РОСТАВИЦЬКА (1619 р) УГОДИ ЯК
ЕТАПИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА.**

У статті аналізується правове становище українського козацтва у світлі Вільшанської (1617 р) та Роставицької (1618 р) угод. Констатується, що згадані угоди є помітними віхами в процесі політичної еволюції козацтва, коли воно вперше виступило самостійним суб'єктом переговорного процесу у тогочасних правових традиціях і змогло відстояти свої вимоги.

The article examines the legal status of Ukrainian Cossacks in the Vilshany (1617) and Rostavytskoyi (1618) agreements. Stated that the agreements are notable milestones in the political evolution of the Cossacks, when it first acted as an independent subject of negotiations in contemporary legal traditions and able to defend their claims.

Українське козацтво від часів своєї появи на історичній арені і до сьогодні незмінно залишається важливим і цікавим об'єктом досліджень науковців, як українських так і зарубіжних авторів (переважно польських через дотичність цієї проблематики до розвитку та кризи Речі Посполитої як держави). Починаючи від перших згадок на сторінках «Kroniky Polskiej ...» М. Бельського, Густинського літопису та інших літературних пам'яток XVI –XVII ст. накопичився значний масив наукових досліджень. Аналіз історіографії з проблем козацтва (хоч і не повний) можна знайти у

монографії В. Щербака¹. Козацтво було багатостороннім складним суспільно-політичним явищем і далеко не всі аспекти його історії вивчені належним чином, подальші вивчення дають можливість поглянути на чимало проблем історії козацтва них під іншим кутом зору. Завданням цієї публікації стане аналіз положень Вільшанської (1617 р) та Роставицької (1619 р) угод козаків із урядом Речі Посполитої (в особі королівських комісарів та канцлера й коронного гетьмана С. Жолкевського), як таких що є важливими і до певної міри показовими віхами у суспільно-політичному розвитку козацтва.

Організаційне становлення українського козацтва як помітної військово-політичної сили не лише в умовах Речі Посполитої, але й для усього східноєвропейського простору відбулося упродовж XVI ст. Хоч деякі історики висловлюють й інші думки. Зокрема В. Щербак, погоджуючись із думкою М. Грушевського, що становлення козацтва як побутового явища відбулося до другої половини XVI ст. піддає сумніву інше твердження цього ж історика що становлення козацтва як соціальної верстви відбулося протягом XVI ст.². В. Щербак вказує, що масове зростання козацьких рядів припадає на першу половину XVII ст.³

Безсумнівним є те, що козацтво пройшло складний шлях еволюції від степових ухадників-промисловців до зорганізованих військових структур. Цей процес відбувався в умовах відсутності української держави при необхідності захисту власної території від зовнішніх ворогів, в рамках Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої. Уже в першій половині XVI ст. українське козацтво заявило, а упродовж 60-70-х років

¹ Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст.. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – Передмова.// litopys.org.ua/coss1/shch01.htm

² Грушевський М. Історія України-Русі. – Т. VII. Козацькі часи – до року 1625. – К.: Наукова думка. 1995. – С. 74.

³ Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст.. – Передмова.// litopys.org.ua/coss1/shch01.htm

XVI ст. гучно утвердило себе як потужна мілітарна сила. Процес його становлення не можна розглядати як одномоментний, тим більше як завершений, акт. Як будь-яке інше суспільне явище козацтво переживало постійну еволюцію, яка диктувалася зміною політичних, господарських, ідеологічних реалій не лише у Речі Посполитій, але й у Східній Європі загалом.

Уже в XVI ст. Річ Посполита охоче використовувала козаків у своїх військових акціях на театрі бойових дій із сусідніми державами (Молдавією, Туреччиною, Московщиною). З іншого боку Річ Посполита зіткнулася із гострим невдоволенням Туреччини та її васала Кримського ханства з приводу грабіжницьких нападів козаків на їх терени. На цьому фоні логічним виглядає бажання владних структур Речі Посполитої ввести процес розвитку козацтва, який не можна було ані зупинити, ані проігнорувати, у законне правове русло. З іншої сторони це призвело до того що козацтво все наполегливіше вимагало свого визнаного місця в суспільстві, своєї ніші в структурі тогочасної польсько-литовської держави.

Починаючи від 90-х років XVI ст. проблеми козацтва все частіше розглядаються на засіданнях вальних коронних сеймів. Першим таким серйозним актом, що був присвячений козацькій проблемі і розглядався на сеймі, слід вважати відому постанову «Porządek ze strony nizowców i Ukrainy» 1590 року⁴. На думку М. Грушевського причиною її прийняття стали погрози Туреччини на адресу Речі Посполитої з приводу козацьких нападів на її територію та на Кримське ханство⁵.

Зміст цієї постанови засвідчує, що вона повністю спрямована проти несанкціонованих, грабіжницьких походів низовців у землі Кримського ханства і Туреччини. У ній передбачено щонайперше наведення порядку у

⁴ Porządek ze strony nizowców i Ukrainy.// Volumina legum. Przedruk zbioru praw. – Т. II. – Petersburg, 1859. – S. 310 – 312

⁵ Грушевський М. Історія України-Русі. – Т. VII. Козацькі часи – до року 1625. – К.: Наукова думка. 1995. – С. 173

козацькому реєстрі, наголошено на відповідальності коронного гетьмана за дотримання дисципліни серед реєстровців. Особливо детально виписано відповідальність не лише тих козаків, хто ходив у похід за здобиччю, але й тих, хто сприяв їм у цьому, переховував їх у своїх маєтках, купував у них здобич тощо. Відповідальності підлягали не лише посполиті селяни, але й князі, шляхтичі, урядники.

Для дотримання постанови сейм призначав із числа осілих шляхтичів оплачуваних двох дозорців, котрі мали стежити і не допускати самовільних походів на Крим та інформувати про це Коронного Гетьмана, забезпечувати виклики винуватців до трибуналу.

Дану постанову можна вважати не лише намаганням навести лад серед низовців, а в першу чергу демонстраційним заспокійливим актом для Кримського ханства й Туреччини. Наприкінці вона містить пункт, за яким коронному гетьману дозволяється набрати з числа козаків потрібну кількість воїнів для потреб «нинішньої» війни. Тобто у постанові чітко відображені дві тенденції річпосполитського уряду: 1) навести порядок і дисципліну серед низовців для заспокоєння Туреччини; 2) використати низових козаків як військову силу у своїх воєнних потребах.

Окрім того у 90-х роках XVI ст. з'явилася нова тенденція у відношеннях між козацтвом та владою Речі Посполитої – збройні виступи козаків проти внутрішніх суспільних порядків у державі. Тенденція позначена потужними виступами козацтва під проводом К. Косинського (1591 – 1593 pp) та С. Наливайка (1594 – 1596 pp). Такі події не могли пройти без сеймової реакції. З приводу цих виступів сейм прийняв кілька постанов. Перша з них у 1593 р «О nizowcach»⁶ декларувала що козаки та інші свавільні люди мають сприйматися як зрадники і вороги Вітчизни без будь-якого правового захисту. Супроти них можна застосовувати кварцяне військо та кожен може вільно боронити від них свої маєтності і дома.

⁶ О nizowcach.// Volumina legum.— Т. II. — S. 344.

Надалі були постанови «O kozakach i ludziach swawolnych» 1596 року⁷, «O kozakach zaporowskich» 1601 року⁸, «O kozakach zaporowskich» 1607 року⁹ та інші.

Кожен із названих правових актів був реакцією уряду Речі Посполитої на певні козацькі мілітарні дії, чи то на повстання Криштофа Косинського й Северина Наливайка, але частіше на морські виправи до Криму й Туреччини. Такі морські виправи козацтва стали регулярними й відчутно дошкуляли туркам і татарам і призводили до ускладнень стосунків між Річчю Посполитою і Османською імперією. Інші (зокрема постанова 1601 р, якою скасовувалися попередні обмеження й обвинувачення козаків постановами 1593 та 1596 рр) були відплатою козакам за військову допомогу кварцяному війську у бойових діях проти мунтянського воєводи Михайла та за обіцянку такої ж допомоги у війні проти шведського короля Карла.

Такі складні протиріччя, переплетені у трьох вище зазначених тенденціях, знайшли яскраве відображення у Вільшанській 1617 р та Роставицькій 1619 р угодах. Згадані домовленості є досить відомими дослідникам історії козацтва, про них є згадки чи не в усіх монографіях з даної проблематики та підручниках історії України. Однак вони іще не стали предметом окремого історико-правового аналізу як такі, що віддзеркалюють певний важливий, на нашу думку, етап суспільно-політичної еволюції українського козацтва, коли вони перестали сприйматися урядовими структурами як звичайні «свавільні люди» (як-то у сеймових постановах 1593, 1596, 1607 років), а стали «панами молодцями війська запорізького, людьми рицарськими» як вони названі у тексті

⁷ O kozakach i ludziach swawolnych. // Volumina legum.— Т. II. — S. 364.

⁸ O kozakach zaporowskich. // Volumina legum.— Т. II. — S. 401.

⁹ O kozakach zaporowskich. // Volumina legum.— Т. II. — S. 447.

Ростаविцької домовленості¹⁰. Саме такий розгляд Вільшанської та Ростаविцької угод стане метою даного повідомлення.

Головним джерелом для цього стали тексти угод, опубліковані у виданні «Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana»¹¹. Тут же можна віднайти й документи, котрі засвідчують перебіг досягнення домовленостей між королівськими комісарами та представниками козацького війська.

Головним діячем переговорного процесу з боку Речі Посполитої був коронний гетьман та канцлер Станіслав Жолкевський, саме йому належала головна ініціатива в цих перемовинах. Початок переговорів був спричинений активними походами козацтва на територію Криму та Туреччини, що призводило до ускладнення відносин з Туреччиною

Стурбований козацькою сваволею, він разом із королівськими комісарами спрямував коронне військо супроти козаків. Первісним задумом було завдати козацькому війську поразки і привести його до послуху, продиктувавши свої вимоги. Однак застати козаків зненацька не вдалося, вони теж продемонстрували свої бойові порядки, через що посланці Речі Посполитої змушені були вдатися до переговорів.

Коронний гетьман Станіслав Жолкевський був помітною фігурою на політичній арені Речі Посполитої на зламі XVI – XVII ст. З-поміж інших військових акцій йому прийшлося вирішувати низку проблем із козацтвом, у тому числі й придушувати повстання С. Наливайка, відбивати напади татарських та турецьких військ на землі України, спровокованих козацькими виправами на море, вирішувати релігійні проблеми, пов'язані із відомим приїздом до Києва Єрусалимського патріарха Феофана у 1620 р. Тож він був добре обізнаний із становищем козаків, тими процесами, котрі

¹⁰ Komisya Rastawicka, druga z kozakami zaporozkimi. // Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – Lwów, 1861. – S. 330, 334.

¹¹ Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. . Wydął August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – – Lwów, 1861. – 628 s.

відбувалися в їх середовищі. Він також добре усвідомлював військову силу й можливості козацтва у той час.

У деяких працях українських істориків його постать вималювана як ворожа до козацтва та до українського народу, головне з причини придушення ним виступу С. Наливайка. Все ж ми повинні його оцінювати як військово-політичного діяча (обіймав посади коронного канцлера та коронного гетьмана) Речі Посполитої, який у першу чергу дбав про спокій і мир у своїй Вітчизні. Його листи та інші документальні матеріали, видрукувані у Львові у 1861 році є важливим джерелом для вивчення історії України на зламі XVI – XVII ст. Із них вимальовується постать поміркованого обережного діяча, без зайвої ворожості до козаків. Як головний полководець коронної армії, він добре розумів значення козацького війська для оборони Речі Посполитої, хоч і не схвалював їх несанкціонованих нападів в межі Оттоманської держави. У цьому проявлялася певна суперечливість його ставлення до козацтва і намагання привести їх до порядку й послуху, що знайшло віддзеркалення у Вільшанській та Роставицькій угодах.

Щонайперше слід зазначити, що ці угоди були не односторонніми постановами вального сейму (як то було раніше), а стали наслідком тривалого й напруженого (під брязкіт зброї) переговорного процесу, у якому козацтво чи не вперше у своїй історії виступило активним суб'єктом з принциповою позицією і власними вимогами.

Вільшанську та Роставицьку слід вважати віхами одного переговорного процесу і розглядати в комплексі тогочасного становища козацтва та його суспільної ролі. Вільшанська угода не стала завершеною домовленістю, її важко назвати справжньою угодою. Вона була прийнята у вигляді двох документів – комісарської транзакції та козацького листа, котрі дещо різнилися між собою. Початковий Річпосполитський проект угоди був вироблений на сеймику шляхти київського воєводства у Житомирі за участі королівських комісарів і відомий під назвою «Komisya

Olszańska, pierwsza z kozakami zaporozkiemu»¹². Однак його пункти були неприйнятні для козацтва.

У ході переговорів в урочищі Стара Ольшанка сторони змогли дійти певної згоди, польська сторона змушена була піти на деякі поступки козацтву і були узгоджені два документи: – «Tranzakcyja komisarska z kozakami zaporoskimi, w obozie nad Rosią rzeką»¹³ – польський варіант угоди та «Pismo od kozaków zaporozkich jegomości panu Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmciom panom komisarzom»¹⁴ – козацьке її бачення.

Ці три документи дають уявлення про зміст переговорів. У першу чергу дискусії велися щодо кількості реєстровців. Житомирський проект угоди передбачав їх лише 1000. Для козаків це було неприйнятно. Зрештою в остаточних варіантах угоди кількість козаків не зазначена. Вільшанські документи лише визначили розмір плати козакам у сумі 1000 злотих та 700 поставів сукна щорічно, хоч і така сума видавалася замалою обом сторонам.

Другою важливою спірною проблемою стало обрання старшого над козаками. Житомирський варіант передбачав його призначення з королівської руки за поданням коронного гетьмана, козаки ж наполягали на обранні старшого зі свого середовища і затвердження королем. Остаточне рішення виносилося на розгляд сейму, який мав зібратися весною 1618 р.

Однак до козацького питання тоді не дійшло через похід королевича Владислава на Москву у 1618 році. У цій військовій акції брав участь потужний двадцятитисячний загін козацтва на чолі із Петром

¹² Komisya Olszańska, pierwsza z kozakami zaporozkiemu. // Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – Lwów, 1861. – S. 311 – 315.

¹³ Tranzakcyja komisarska z kozakami zaporoskimi, w obozie nad Rosią rzeką// Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – Lwów, 1861. – S. 315 – 318.

¹⁴ Pismo od kozaków zaporozkich jegomości panu Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmciom panom komisarzom// Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – Lwów, 1861. – S. 318 – 322.

Конашевичем. Цей похід іще раз засвідчив як значну мілітарну потугу козаків, так і їх надійність у воєнних акціях, що і пізніше буде яскраво підтверджено у Хотинській війні 1621 р. Зазначимо і той факт, що у невдалій для поляків Цецорській битві 1620 р, де загинув С. Жолкевський, козацьке військо участі не брало. Історики пов'язують їх відсутність в лавах польської армії із візитом до Києва патріарха Феофана та відновленням ієрархії православної церкви. Це іще раз може засвідчувати важливу роль козацтва в політичному житті Речі Посполитої.

До переговорного процесу знову повернулися у 1619 р. Зауважимо, що проходили вони в напруженій атмосфері з демонстрацією військової сили з обох сторін. Вироблений тут варіант і можна вважати підсумком цього двохрічного переговорного процесу. Він теж мав вигляд двох узгоджених декларацій. З польської сторони «Komisya Rastawicka druga z kozakami zaporozkimi»¹⁵ та згода козаків на домовленості «Pismo od kozaków zaporozkich jegomci Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmć panom komisarzom»¹⁶.

Угоди містять комплекс вимог до козацтва та низку привілеїв й заохочень до подальшої військової служби на користь польсько-литовської держави. Дехто із істориків як польських так і українських зазначають, що Роставицькою угодою визначено кількість реєстровців у три тисячі козаків¹⁷. Таку кількість називає і М. Грушевський, тільки зазначає, що це була початкова вимога польських комісарів¹⁸, яка надалі не знайшла підтримки в ході переговорного процесу.

¹⁵ Komisya Rastawicka, druga z kozakami zaporozkimi. // Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – Lwów, 1861. – S. 330 – 334.

¹⁶ Pismo od kozaków zaporozkich jegomości panu Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmość panom komisarzom. // Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – Lwów, 1861. – S. 334 – 338.

¹⁷ Serczyk W. Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 roku / Władysław Serczyk. – Kraków: Avalon, 2008. – S. 188.

¹⁸ Грушевський М. Історія України-Русі. – Т. VII. – С. 383.

У тексті угоди ми не знаходимо визначеної чисельності реєстру. Домовлено лише про розмір жолду козакам – щорічно 40 тисяч злотих готовими грошми¹⁹, а кількість козаків котрі отримуватимуть цю суму визначають вони самі і подадуть на затвердження до коронного сейму. Порівняємо, що у Вільшанських угодах передбачалося всього 1000 злотих.

Відразу ж зазначимо, що вальний сейм 1619 року теж не визначив кількості реєстровців, розпливчато було заявлено, щоби їх лише певна кількість залишалася і цю кількість має визначити коронний гетьман і король. У постанові цього ж сейму вказано, що козакам має бути виплачена сума визначена сеймом 1618 року, а якщо її не вистачить то необхідно заплатити з інших доходів, які будуть ухвалені на сеймі²⁰.

Наступного, тривожного для Речі Посполитої, 1620 року сейм теж не звертався до проблеми кількості, але розглядав проблему козаків. У одній із його постанов висловлено стурбованість, що знову дійшло до війни і Річ Посполита хотіла б розраховувати і на козацькі війська, тому назначають їм плату при умові щоб залишалися під регіментом і владою коронного гетьмана²¹.

Основні вимоги, котрі ставилися до козаків у Вільшанській та Роставицькій угодах були наступними. Першочерговою і основною вимогою було відмовитися від морських і сухопутних походів проти татар і турків та інших держав, щоб не порушувати мирні угоди, котрі Річ Посполита з ними уклала. Для цього козаки зобов'язувалися знищити човни і не лише самостійно не ходити на море, але й інших не допускати до таких походів. Дозволялося залишити лише човни необхідні для забезпечення переправ через Дніпро, але козаки зобов'язувалися їх пильно оберігати і не використовувати для інших потреб.

¹⁹ Komisya Rastawicka, druga z kozakami zaporozkimy. – S. 331.

²⁰ O kozakach nizowych. // Volumina legum. Przedruk zbioru praw. – T. III. – Petersburg, 1859. – S. 157.

²¹ O kozakach. // Volumina legum. – T. III. – S. 170.

Другою важливою вимогою було виписати зі своїх рядів усіх ремісників, шинкарів, війтів, бурмістрів, кафаніків, балакезів, різників та інших, хто промишляє якимось ремеслом. Вилученню з реєстру підлягали і ті, котрі долучилися до козацтва упродовж останніх п'яти років. Виписані з реєстру мали підпорядковуватися світським владам тих поселень, де вони забажали б проживати і нарівні з іншими мешканцями виконувати громадські повинності.

На наш погляд, таку вимогу можна розуміти як прагнення очистити ряди козацтва від випадкових невійськових елементів, котрі долучилися до нього заради податкових та судових привілеїв. Як видно з обох угод, козацтво сприймалося як військовий стан, як рицарство і присутність в його рядах шинкарів, різників, війтів, бурмістрів та інших невійськових елементів була невинуватою. Варто зазначити, що козаки у своєму листі до коронного гетьмана і комісарів погодилися з обома такими вимогами²². Показовим є пункт котрим на козаків покладалася вимога збройного виступу супроти «неприятеля святого Хреста... як то годиться рицарським людям»²³. Це іще раз засвідчує, що Річ Посполита не могла обійтися без козацького війська, що й підтвердили події наступних років.

Важливою проблемою, котра особливо турбувала козаків була проблема їх військового самоврядування. Козаки особливо наполягали, щоб над ними було призначено старшого обов'язково із їхнього середовища, як то було здавна іще за часів Яна Орішовського. Щоб це обов'язково була людина з їхнього середовища, котрій би вони довіряли і котра знала б їх звичаї²⁴. Ані король, ані С. Жолкевський зрештою не заперечували проти цього і погоджувалися на призначення такого

²² Pismo od kozaków zaporozkich jegomości panu Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmość panom komisarzom. // Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – S. 334 – 338.

²³ Komisya Rastawicka, druga z kozakami zaporozkimi. // Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza Koronnego i hetmana. – S. 334.

²⁴ Pismo od kozaków zaporozkich jegomości panu Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmość panom komisarzom. – s. 338.

старшого, якого повинен був затвердити король за поданням коронного гетьмана.

Ми вже відмічали, що головну роль у переговорному процесі з боку Речі Посполитої відіграв С. Жолкевський. Головною ж дієвою особою з боку козаків слід визнати старшого війська запорізького Петра Конашевича. Н. Яковенко характеризує його роль у переговорах як маневрування між «яструбами» з урядових кіл та радикалізмом свавільних запорозьких низів²⁵. На нашу думку, якщо так і можна характеризувати його поведінку на переговорах, то це засвідчує його мудрість і талант дипломата, який зумів направити переговорний процес у правове русло, відповідно до тогочасних юридичних норм в умовах загрози збройної сутички з потужним професійним військом і досягнути при цьому прийняттого результату.

Хочемо відмітити, що у всіх документах пов'язаних із підписанням Роставицької угоди, у тому числі й у листі від козаків, його прізвище зазначено як Кунашевич, що дає привід для дальшого з'ясування точного написання його прізвища. Можливо, це може вказувати на його купецько-міщанське походження. А прізвище можна виводити від слова «куна», що здавна означало високоякісну срібну монету.

Іще хочеться звернути увагу на протокольний порядок підписання угоди. Козаки вступали активним суб'єктом переговорного процесу. Обидві сторони і польська від імені короля і козацька присягнули її дотримувати. Це те, що не було зроблено під час підписання українсько-московської угоди 1654 р.

Таким чином, у ході укладання Вільшанської та Роставицької угод запорізьке козацтво вперше виступило активним суб'єктом правового переговорного процесу в традиціях того часу і належним чином змогло відстояти свої вимоги.

²⁵ Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. — Київ: Критика, 2005. — С. 277.

ДОДАТКИ

КОМИСІЯ ОЛСЗАНЬСКА

pierwsza z kozakami zaporozkimi.

Друкується за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 311 – 315.

My komisarze władzą i zwierzchnością jego król. mci pana naszego mciwego deputowani, na pohamowanie ludzi swowolnych, do kup się na Ukrainę zbierających, to zjachawszy się do Żytomierza na sejmik obierania deputatów, społem i z pany radami, urzędniki i radami, tego województwa kijowskiego rycerstwem, w sprawie nam od jego król. mci zleconej, a wszystkę rzeczpospolitą też osobliwie to zacne województwo zachodzące, taką zgodną namowęśmy uczynili: Uważając jako tymi czasy swowoleństwa się namnożyło i rozwiodło, że pod protestem kozaków zaporozkich, nad starodawne zwyczaje kupami, a zgoła wojskami wielkimi państwa są siedzicie najeżdżają; pakta i przymierza od dawnych wieków postanowione z cesarzem tureckim wzruszają; czem rzeczpospolita do zatrudnienia i niebezpieczeństwa zawiedziona być może, gdyż cesarz turecki przez poselstwa i listy, gdyby nie było pohamowania, surowo się w tym opowiada. Więc i doma od tychże swowolnych kup, gdy na włość wychodzą, wielkie się szkody, opresye, uciski, a zgoła i praejudicia²⁶ ludziom stanu wszelakiego dzieją, tak w dzierżawach, starostwach jego król. mci, jako i w innych dobrach duchownych i świeckich, gdzież-kolwiek przebywają, wyłamując się z jurysdykcyj panów i namiestników ich, a swoje nowe, nigdy za przodków niezwykajne i niebywałe jurysdykcyje sobie knując. Czego wszystkiego inna nie jest przyczyna, jedno wielkość gromad tych, dla której wielkości porządku dobrego i sami między sobą mieć nie mogą. Naprzód tedy

²⁶ straty

mocą i władzą jego król. mci pana naszego mciwego i naszą komisarską postanawiamy, żeby więcej nad 1000 tych, którzy się kozakami zaporozkimi nazywają, nie było. Ciż, żeby na zwykłych miejscach starszym z ramienia jego król. mci danych, przemieszkiwali, na włość nie wychodząc. Ażeby tam o czym przemieszkiwać i żyć mieli, sąsiedzkich państw nie najeżdżając, tak jako to był sławnej pamięci król jegomć Stefan tejże swejwoli u pohamowaniu gwoli postanowił, i my postanawiamy i żołd po czerwonemu na osobę i postaw karazej na każdego, który żołd i sukna, za wżdy brać będą w Kijowie na świątki. A insi gdziekolwiek będący, tak w dobrach króla jegomci, jako i w duchownych i świeckich przemieszkiwający, żeby zaraz od tego czasu kozakami się nie zwali, nie kupili się, jurysdykcyej sobie żadnych nie przywłaszczali; które gdziekolwiek je odprawowali, ex nunc²⁷ mocą nam od jego król. mci daną znosimy, kasujemy, a gdziekolwiek przemieszkiwają ci, którzy tych s jurysdykcyej zażywali, aby ze zwierzchności starostów, dzierżawców, dziedzicznych panów, podstarościów i ich namiestników, z władzy i posłuszeństwa się nie wyłamywali, a jako insi poddani posłuszni we wszystkim panom, zwierzchności swej, pod kim kto mieszkanie i obejście swe ma, byli. A jeśliby się tacy (czegobyśmy nie życzyli) znaleźli, którzyby przez złość, upór i swawolą temu postanowieniu przeciwieć się mieli, przeciwko samym takim jako nieposłusznym, zaraz wojskiem król. mci jako przeciwko zarażonym członkom, nieprzyjaciołom, a skażcom ojczyzny czynić się będzie, i my obywatele województwa kijowskiego, podług konstytucyey koronnych, o takowych kupach swowolnych postanowionych, na skazę, zgubę i wyniszczenie ich, powstać wspólnie sobie obiecujem, i postanowienie nasze zaraz so do skutku przywiedziem. Które żeby wszystkim do wiadomości przyszło i tu do xiąg żytomirskich i do xiąg kijowskich grodzkich wnieść rozkazaliśmy. A warując, żeby na potym takowe kupy i swowoleństwo się nie wszczynalo i nie mnożyło, do kup nie zbierało, początkom rozumiemy w tern zabiegać, potrzeba bronić tego kupienia się; gdyż i ogień póki w iskrach, łącno zabieżeć i zagasić, niżii gdy się zaweźmie i rozżarzy; osobliwie takie

²⁷ odtąd

swowolniki, którzyby na te kupy wołali i powodem ich byli, mają imać i bez
wszego miłosierdzia gardłem karać. A jeśli by i z razu była tak wielka potęga
tych swowolników, żeby dzierżawca, abo i pan w majątności swej podolać im
nie mógł, ma pan, w czyjejby majątności ten ogień się zajmował, dać znać do
hetmana, który powinien będzie żołnierze na takie swowolniki ruszyć, onych
imać i na gardle karać. A jeśli by do wojska większej potęgi potrzeba, podług
konstytucyj za obwieszczeniem wojewody naszego albo więc w nagłym razie za
odległością pana wojewody, za obwieszczeniem pana podwojewodzkiego, jako do
spólnego zapalu gaszenia, za powodem któregożkolwiek z urzędników naszych,
którzy będą obecni, mamy się ruszyć, powstać na pokaranie i zgubę tych
swowolników. Jeśli by też dzierżawca, albo pan, któżkolwiek w czymby
dzierżeniu, abo majątności kupić się poczęło, *per conniventiam*²⁸ przez szpary na to
patrzył i temu nie zabiegał i sam i do hetmana abo wojewody a w niebytności do
podwojewodzkiego znać nie dał, albo więc, i sam takie swowolniki zbierał, do kupy
zwoływał, takowy *ex cujusvis instantia*²⁹ pozwany na trybunał, *inter causas officii
extra pallatinatum*³⁰, gdyby to nań dowiedziono pewnymi istotnymi dowody, aby
był na gardle karany. A jeśli by nie stanął, na pocziwości karany być ma. Więc i
to za potrzebną być rozumiemy, żywność, prochów, nikt swowolnie żeby się nie
wazył puszczać za porogi, ale to ma być z opowiedzenia pana wojewody
kijowskiego, i starosty czerkaskiego, gdyż oni najlepiej i najpilniej wiedzieć to
mogą, jako wiele żywności i prochów, którzy na Zaporozu być mają,
potrzebować będą. A ktoby się wazył nad wiadomość i opowiedzenie wojewody
kijowskiego i starosty czerkaskiego, albo ich namiestników teraz i z czasem
będących, żywności jakie, prochy, ołowy, czołny na Niz wysyłać, i jeśli
szlachcic, żywność zaraz traci i pozwany od kogożkolwiek na trybunał choć
*extra pallatinatum inter causas officii*³¹, gdy to nań dowiedziono będzie, jeśli
stanie, na gardle, jeśli nie stanie, na pocziwości ma być karany. A plebejus³²

²⁸ przez pobłażanie

²⁹ za powodem czyimkolwiek

³⁰ w sprawach urzędowych za granicą województwa

³¹ za granicą w sprawach urzędowych

³² nie szlachcic

gdyby się tego ważył, wszystko traci i zaraz na gardle bez odwłoki ma być karany. Manaster trechtymirowski, jako im jest od króla jegomci i rzeczypospolitej dany, przy nich zostawać ma; takowym jednak sposobem, żeby ten manaster starym, chorym, poranionym był ucieczką dla wy chowania i przemieszkiewania sposobnego do śmierci; ale zbierać i zwoływać do kupy, jako gdzie indziej tak i tam nie mają. A jeśliby ztamtąd kupy jakie zebrane, przeciwko temu postanowieniu naszemu wynikały, tedy łaskę jego król. mci i rzeczypospolitej, która im pokazana jest w daniu manasteru tego, utracą.

TRANZAKCYA KOMISARSKA

z kozakami zaporoskimi, w obozie nad Rosią rzeką.

Друкується за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 318 – 322.

My Stanisław Żółkiewski wojewoda kijowski, hetman koronny polski, barski, kamieniecki, Jan Daniłowicz wojewoda ruski, bełski, korsuński, Stanisław Koniecpolski podstoli koronny, wieluński, żarnowiecki, Jan Żółkiewski rubiszewski starostowie i komisarze do postanowienia porządku, pogranicznych rzeczy pospolitej państw, od jego król. mci pana naszego mciwego deputowani, oznajmujemy komu wiedzieć należy: iż przyszedłszy tu na Ukrainę z wojskiem kwarcianym, obwieściliśmy kozaki zaporozkie o komisyi na nas od króla jegomci włożonej, zaczęliśmy też i oni za wezwaniem naszym przysłali do nas towarzysze swoje z instrukcją i nauką dostateczną, deklarując się, że woli jego król. mci pana naszego mciwego i wszystkiej rzeczypospolitej sprzecznymi być niechęć, a o porządku jakiby miał być między niemi, chcą wolą króla jegomci słyszeć i z nami się umawiać o tym. Przeto tedy, gdy naprzód komisya jest im pokazana i przeczytana, dalej deklarowaliśmy im wolą jego król. mci, żeby w państwach króla jegomci przez nich nic się nie działo, coby ku szkodzie, ubliżeniu, abo ucisku czyjemużkolwiek być mogło, więc i żeby państw sąsiedzkich cesarza tureckiego nie najeżdżali, przymierza i pakt, które jego król.

mć i korona od dawnych czasów ma z cesarzem tureckim postanowione i świeżo tego lata ponowionę, żeby nie wzruszali, na pewnych miejscach wdawaniu przestóg o nieprzyjacielu koronnym, w bronieniu przepraw, jakoż przodkowie ich czynili, żeby oni jego król. mci i Rzeczypospolitej służyli; a iżby tam o czym przebywać mogli, na każdy rok ofiarowaliśmy im od jego król. mci tysiąc złotych i siedmset postawów karazej, co ich wszystko ma dochodzić dorocznie w Kijowie na świętki. Więc i w tym wolą jego król. mci opowiedzieliśmy im, żeby starszy przy nich bywał z ramienia jego król. mci i od pana hetmana koronnego teraz i na potem będącego podany. Więc i tośmy za rozkazaniem króla jegomci onym opowiedzieli, żeby jurysdykcyej nowych nieznając, tam gdzie kto mieszka, panom swoim i przełożonym byli posłuszni. A że się ich tak wiele nakupiło, że za tak wielkim zgromadzeniem porządek trudno ma być uczyniony, z tych kup swoich, żeby inszych rozpuścili i rozprzątnęli. Na które podanie nasze deklarowali się, jako się wyżej wspomniało, że woli jego król. mci niechcąc być przeczni i tę ofiarowaną łaskę jego król. mci że ich pieniędzmi i suknem opatrować chce, wdzięcznie przyjmują. Na morze nie chodzić i najeżdżać państwa cesarza tureckiego niechcą i niebędą. A iż onych w tak wielką kupę się nagromadziło, deklarowali się z tem, iż rzemieślnikom, kupcom, szynkarzom, wójtom, burmistrzom i innym wszystkim, którzy jakimkolwiek się rzemieniem bawią i innym luźnym ludziom, mają precz kazać i wypisać ich od siebie; także i tym, którzy od lat trzech do ich się wojska przyłączyli od siebie precz kazać mają, żeby się kozaki nie nazywali. A iż gdy komisarz od jego król. mci z pieniędzmi i suknam do nich przybędzie, przy nim wypisować się będą, jako to i przedtem bywało, żeby pewna liczba tylko zostawała, którzyby tak pieniądze jako i sukno brali, a na zwykłych miejscach mieszkając królowi jegomci i Rzeczypospolitej służyli, a na włość też bez woli i rozkazania króla jegomci i Rzeczypospolitej i hetmana koronnego niewychodzili. Jednakże iż nam powiadali, że te pieniądze i sukna za ledwie na 1000 człowieka wystarczą, a dla zatrzymania tamtych miejsc większej kupy ludzi potrzeba; zostawili sobie w tym prośbę wolną do króla jegomci pana naszego mciwego i do

stanów na sejmie zgromadzonych, jako i strony wolności, które starożytnym kozakom od królów jegomci panów przeszłych są starodawnie nadane i od jego król. mci potwierdzone, iżby w nich zostawali cali, a nienaruszeni; które prośby swoje na blisko przyszłym sejmie do jego król. mci przez posłance swoje wnieść i nas prosili, żebyśmy się w tych prośbach u króla jegomci przyczynili. W tym się też deklarowali, że starszego z ramienia jego król. mci pana naszego i od hetmana koronnego danego, jako niegdy bywał Oryszowski i insi, radzi przy sobie mieć chcą, któryby z wojska ich sposobny być miał obrany, który ma być przysięgły ze wszystkim towarzystwem, którzy żołd jego król. mci brać będą, żeby porządku między nimi doglądał, żeby temu co się postanowiło i postanowi około rządu między nimi dosyć się działo. A to co teraz się postanowiło, żeby do skutku przyszło, użyliśmy jegomci pana pisarza ziemskiego kijowskiego, pana Hieronima Wrzeszcza rotmistrza jego król. mci, pana Jana Bieleckiego, pana Józefa Halickiego, żeby społem z posłami od kozaków zaporoskich do nas posłanymi, jachali do ich wojska, żeby się temu czas terażniejszy co potrzebuje dosyć we wszystkim działo. W obozie nad rzeką Rosią na Brociszczu nazwanym Stara Olszanka, w dzień apostołów ś. Szymona i Judy, die 28 Octobris anno 1617.

KOMISYA RASTAWICKA

druga z kozakami zaporozkimi.

Друкується за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 330 – 334.

Tomasz Zamojski na Zamościu kijowski, knyszyński, goniądzki, Jan Daniłowicz z Żurowa ruski, buski, korsuński, wojewodowie; Stanisław Żółkiewski z Żółkwie, kanclerz, hetman koronny, barski, jaworowski, kamionacki starosta, Stanisław Koniecpolski, hetman polny koronny, wieluński, żarnowiecki, Walenty Alexander Kalinowski kamieniecki, braclawski, Jan Skliński żygwolski, starostowie; Tyburcy Złotnicki, rotmistrz jego król. mci,

Jan Bielecki, komisarze od jego król. mci pana naszego mciwego deputowani, i naznaczeni na uczynienie umowy i postanowienia z pany mołojcy wojska zaporozkiego o sposobie życia, i służby ich, jakoby się mieli zachować na służbie jego król. mci i rzeczypospolitej, oznajmujemy: iż podług rozkazania jego król. mci p. o. mciwego, i poruczenia nam danego, zniósłszy się z pany mołojcy wojska zaporozkiego o czasie zjechania się naszego, i złożywszy tu sobie miejsce nad Rastawicą, gdzie na ten czas wojsko jego król. mci poniż Pawołoczy, a wojska zaporozkie za Białącerkwią na rzece Uzieniu stoją, za przysłaniem do nas od wojska zaporozkiego do umawiania się i stanowienia z nami, zupełną mocy władzą, zatym tedy dnia dzisiejszego, to jest 8 Octobris, anno 1619 takowe się stało postanowienie i umowa:

Naprzód, iż takowa jest wola jego król. mci pana naszego, żeby panowie mołojcy zaporozcy, zwyczajem przodków swych, na miejscach zwykłych za porohami, rzeczypospolitej w dawaniu przestróg i bronieniu nieprzyjacielowi przepraw, służyli, a ludziom wszelakiego stanu w państwach jego król. mci nikomu ciężcy i przykrzy nie byli, pakt i przymierza z postronnemi sasiady, a osobliwie z cesarzem tureckim nie wzruszali. Zęby tamto na zwykłych miejscach swych mieli o czym żyć, pozwoliliśmy im żołdu dorocznie gotowemi pieniędzmi złotych 40,000; teraz wedle olszańskiego postanowienia, za przeszły rok, wzięli pieniędzy 10,000 złotych i sukna 700 postawów karazyej, i także 10,000 złotych, za ten terażniejszy drugi rok, taką sumę pieniędzy tu w Białej Cerkwi i sukien oddaliśmy im; a potem zaś nie sukny, ale w pieniądzech gotowych, ma ich dochodzić zupełna suma 40,000 złotych, które to pieniądze mają im być w Kijowie na ś. Ilia ruskiego dane. A oni też biorąc ten żołd doroczny od jego król. mci i od rzeczypospolitej rycerskimi słowy obowiązują się, że chadzek z Dniepru na Czarne morze, i najazdów wszelakich na państwa cesarza tureckiego czynić nie mają i nie będą, czego i przysięgą powinni potwierdzić. Ci którzy ten żołdu od jego król. mci i rzeczypospolitej brać będą, nie tylko sami z Dniepru na morze nie chodzić, ale i inszym, jeśliby się którzy swowolni naleźli, bronić tego wszelakimi sposobami będą, i tych którzy się

teraz nad zakaz wazyli tego, pokarac maja; czolny tez morskie, jakoz juz jedne sa popsowane, tak insze popsowac maja, odganiajac okazy swowolnym, aby sie na morze na nich nie wykradali, okrom tych czolnow, ktore dla przewozu potrzebne sa na Dnieprze, ktore jednak maja byc pod dobra straza, zeby ich swowolnicy na morze nie zazywali. A iz i o to idzie, aby w panstwach jego król. mci, tak w jego król. mci dobrach, jako w duchownych i swieckich, przykrosci od nich ludziom nie bylo, bez czego nie mogloby byc, kiedy by w tak wielkiej liczbie, i w tak wielkim orszaku byc mieli, maja sie tedy przebrac podlug postanowienia na Olszance uczynionego, i z posrodku siebie wypisac wszystkie rzemieślniki, szynkarze, wójty, burmistrze, kafanniki, balakezie, rzeźniki i wszystkim, którzy jakimkolwiek rzemiosłem się bawią, i innym luznym ludziom, maja kazać precz, i tym wszystkim, którzy od lat pięci do ich wojska się przyłączyli, zeby się kozaki nie zwali: gdyż my na taką liczbę wielką, która się teraz ukazała, żadną miarą nie pozwalamy. A iz teraz, jako panowie mołojcy dają sprawę, trudno się w takowej kupie brakować, więc, kiedy się doskonale wybrakują, niechajże do jego król. mci pana naszego mciwego o liczbie swojej dadzą znać, jako ich wiele będzie, a potym wedle tego, jako jego król. mc będzie chciał liczbę ich zostawić, tedy na tych, ta suma 40,000 złotych pozwolona będzie się ściagała; a gdy ta suma pieniędzy na ś. Ilia ruski będzie do Kijowa przywieziona, któżkolwiek będzie od jego kroi. mci miał im w poruczeniu pieniądze oddawać, ma tego dojrzeć, aby ich nad liczbę od jego król. mci zamierzoną nie było. A ci którzy będą wypisani, maja być podlegli władzy starostów, dzierżawców i ich namiestników, i innych panów pod kim kto żyje, do sądu wojskowego się nie odzywając, i panowie mołojcy brać się za nimi nie maja. To też nadewszytko warujemy, zeby panowie mołojcy zaporozcy w dobrach ziemskich, duchownych, swieckich, dziedzicznych, abo zgoła nie mieszkali, abo jesliby tam domy i mieszkania swe mieli, zeby panom dziedzicznym, pod którymiby majątności swe mieli, posłuszeństwo oddawali, z poddaństwa się nie wyłamowali i do innych jurysdykcyej się nie ozywali, a najdalej do ś. Ilia ruskiego w przyszłym roku 1620, ktoby nie chciał pod kim mieszkać, i

poddanym panu być, ma się wyprowadzić z jego majątności i mieszkać tam, gdzie czyja wola; a ci którzy w miastach króla jegomci ukraińczychsi przemieszkiwać będą, mają panom starostom swoim, albo ich podstarościm wszelaką uczciwość oddawać, gdyby się trafiło, jako to na Ukrainie, przeciwko nieprzyjaciołom krzyża ś. przy panach starostach, albo ich namiestnikach jako się godzi ludziom rycerskim, czynić. W tym się to też panowie mołojcy zaporozcy, jako na Olszance deklarowali, że w pośrodku siebie starszego mieć mają, który zawżdy ma być przysięgły, ze wszytkiem towarzystwem, tak jako się na Olszance postanowiło, i z ramienia jegomci pana hetmana koronnego ma być, na kształt jako niegdy był Oryszowski, przez którego by się jego król. mć i hetman koronny o służbie jego król. mci i rzeczypospolitej z nimi rozumiewał; żeby tenże z pośrodku między nimi dozierał, żeby temu co się postanowiło i postanowi koło rządu dosyć się działo; tenże powinien będzie dojrzeć, izby to co się postanowiło o popsowaniu czołnów, do skutku przyszło. A to terażniejsze postanowienie i umowa, że we wszytkim momencie, a nienaruszenie będzie trzymana, ichmć panowie komisarze imieniem jego król. mci obiecują i upewniają, a pan Piotr Kunaszewicz, który na ten czas jest starszym przełożonym nad wojskiem zaporozkim z starszymi asawuły, puflcownikami, i z innym rycerstwem wojska zaporozkiego, przysięgą to postanowienie utwierdzić mają, że mu we wszytkim co na nich należy, dosyć czynić będą; które to postanowienie, aby wszytkim wiadome było, do xiąg grodzkich kijowskich wwieść rozkazaliśmy. Działo się w obozie nad Rastawicą poniż Pawołoczy. Dnia 8 Octobris roku 1619.

PISMO OD KOZAKÓW ZAPOROZKICH,

jegomci panu Stanisławowi Żółkiewskiemu i ichmć panom komisarzom.

Друкується за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im.

Ossolińskich, 1861. – S. 334 – 338.

Ja Piotr Kunaszewicz starszy na ten czas i my wszystko wojsko jego król. mci pana naszego mciwego zaporozkie, będąc od jego król. mci przez uniwersał i przez list jasnie wielmożnych ichmciów panów Tomasza Zamojskiego kijowskiego, knyszyńskiego, goniądzkiego, jegomci pana Jana Daniłowicza ruskiego, buskiego, korsuńskiego, wojewodów; jegomci pana Stanisława Żółkiewskiego kanclerza i hetmana koronnego, barskiego, jaworowskiego, kamionackiego, pana Stanisława Koniecpolskiego hetmana polnego koronnego, wieluńskiego, żarnowieckiego, pana Walentego Alexandra Kalinowskiego kamienieckiego, braclawskiego, pana Tomasza Sklińskiego żygwolskiego, starostów; pana Tyburcego Złotnickiego rotmistrza jego król. mci i pana Jana Bieleckiego, komisarzy od jego król. mci i rzeczypospolitej na umowę i postanowienie o służbie naszej deputowanych, obwieszczeni, rozkazaniu jego król. mci pana naszego mciwego dosyć czyniąc, słałiśmy do ichmciów towarzyszków naszych pana Jana Kostrzewskiego, pana Piotra Odynca, pana Jacynę, pana Racibora Borowskiego i innych do 20 na umowę nad Rastawicą poniż Pawołoczy, gdzie na ten czas ichmcie z wojskiem byli. Tam namówiwszy się z obu stron, towarzyszków naszych odprawiwszy, tu w pośrodek nas z swej strony ichmciów panów kolegów swych, jegomci pana Tomasza Sklińskiego starostę żygwolskiego, jegomci pana Tyburcego Złotnickiego, pana Jana Bieleckiego, pana Hieronima Wrzeszcza, pana Michała Cholimowskiego i pana Waleryana Stawskiego, na skończenie i zawarcie komisyej, pod datą 8 Octobris roku 1619 zesłać raczyli, z którymi umawiając się o wszystkim, takowe się postanowienie skończyło. Naprzód, iż jest to wola jego król. mci pana naszego mciwego i rzeczypospolitej, abyśmy na miejscach swych zwykłych mieszkając, wdawaniu przestróg o nieprzyjacielu krzyża ś. i w bronieniu jemu przepraw służyli, pakt i przymierza z postronnymi sąsiady, a osobliwie z cesarzem tureckim utwierdzonego, o pewnym żołdzie tam mieszkając, nie naruszali; obiecując nam z mciwej łaski jego król. mci pana naszego mciwego na każdy rok, za przeszłe roki od olszańskiejs komisyej, żołd i za służby moskiewskie kontentowania sumę wszystką gotowymi pieniędzmi

40,000 złotych a 1400 set postawów karazej, cośmy wdzięcznie przyjęli, oddawszy już po 40,000 złotych gotowemi pieniędzmi w Kijowie na dzień ś. Ilija proroka ruskiego rok od roku dawać. Który żółd doroczny ustawicznie od jego król. mci pana naszego mciwego biorąc, obiecujemy jako wierni poddani jego król. mci i cnotliwemi naszemi słowy rycerskiemi przyrzekamy, na czarne morze z Dniepru, ku szkodzie państwu cesarza tureckiego nie wychodzić, a nie tylko sami, ale i inszym wszelakimi sposobami zabraniać będziemy i nie podając i owszem zagrażając swowolnym taką drogę; czołnów morskich ostatek, które nie zepsowane, popsujem, a które dla przewozu przepraw zostawione będą. te pod strażą mieć mamy; a tych którzy tymi czasy swowolnie chodzą ważyli się na morze, pokarzemy. Liczby swej iż teraz dać nie możemy, gdyż brak i wypis rzemieślników, handlarzów, szynkarzów i tym podobnych, czas nie mały zabawi, i to czynić po miastach potrzeba, takich ludzi do rycerskich spraw nie należących, jako tych szynkarzów, krawców, handlarzów i wszelakich rzemieślników, kafaników, rybaltów i tych, którzy z jurysdykcyj panów swych od pięci lat wyłamawszy się kozakami zostali, od siebie wypiszemy i wyprzemy. A oni nie słaniając się naszemi wolnościami, zwierzchnościom panów swych, panów starostów i ich namiestników, gdzie który mieszkać będzie, ma być podległym. A nas jaka liczba zostanie, jego król. mci panu naszemu mciwemu przez posłance swe odniesiem i dalszej nauki i ukazu o liczbie, w jakiej się zostawać mamy, oczekiwać będziemy. Też iż ichmć panowie komisarze imieniem jego król. mci pana naszego mciwego potrzebowali, abyśmy dóbr ziemskich, duchownych, szlacheckich, nie uciążając, z tych majątności wystąpić kazali, dając czasu wyprowadzenia się do ś. Ilija proroka ruskiego w roku przyszłym 1620. Tedyśmy (acz jest z wielką ujmą wolności naszych przez przywileje od najjaśniejszych królów panów naszych zmarłych, nam nadanych; o co się z prośbą swoją do jego król. mci pana naszego mciwego, abyśmy nienaruszenie w nich zostawali, uciec musimy) postanowili takim sposobem: kto chce na służbie jego król. mci i rzeczypospolitej należącej z nami przestawać, żeby z szlacheckich dóbr (jeśli

nie będzie mciwej łaski jego król. mci pana naszego mciwego nas przy starodawnych zostawić i zachować wolnościach i prawach) występował, a w dobrach jego król. mci mieszkania, gdzie czyja będzie wola, będzie bezpiecznego sobie szukał. W dobrach zaś jego król. mci, gdzie mieszkania swe mamy i mieć będziemy, ichmciom panom starostom, podstarościm i ich namiestnikom przystojne poszanowanie czynić będziem. A gdy to się trafi wtargnienie nieprzyjaciela krzyża ś., przeciw niemu przy panu staroście i podstarościm, lub z atamanem swoim wybieżeć i co na nas należeć będzie czynić, zarówno nie wzbraniamy się. Ze też ichmć w komisję włożyć raczyli, abyśmy z ramienia jego król. mci pana naszego mciwego i jegomci pana hetmana koronnego, przy sobie starszego, jako więc niegdy nieboszczyk pan Oryszowski bywał, miewali, i tego się nie wzbraniamy; którego iż jegomć pan kanclerz i hetman koronny na ten czas nie mianując, z tem się do jego król. mci do przyszłego sejmu, gdzie i my posłów swych z prośbami swemi zeszliśmy, odezwać raczył: iż to na woli jego król. mci zostawa; o takiego więc prośba nasza, żeby pospołu z nami na sławę i ku przysłudze jego król. mci i rzeczypospolitej przeciw nieprzyjacielowi koronnemu gardłujący się stawiał i nam potrzebnego u jego król. mci domówić się umiał. Temu wszystkiemu, na co się pomieniło i postanowiło, iż się dosyć stać ma i na potym stawać będzie, przysięgami swojemi, wszyscy stwierdziliśmy i na to ten list daliśmy z przyciśnięciem pieczęci naszej wojskowej z podpisem rąk, którzy przy tym będący pisać umieli. Działo się w obozie na Uzieniu dnia 17 Octobris, anno 1619.

Piotr Kunaszewicz starszy, ręką swą. Jan Jarycz. Hrehor Zaterkiewicz asuwał wojska zaporozkiego. Michajło Wołowiec. Tyszko Bobel. Stanisław Zołczowski. Dymitr Preclawiec. Jan Baczyński. Jan Kostorzewski. Martyn Pnewski. Alexander Kaczkowski. Iwan Hajduczeńko. Laurenty Paszkowski pisarz wojskowy. Iliasz Ilnicki.

ПЕРЕКЛАДИ

Комісія Ольшанська,

перша із запорізькими козаками.

Переклад здійснено за виданням: *Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 311 – 315.*

Ми, комісари, владою і верховенством Його Королівської милості пана нашого милостивого, делеговані для вгамування свавільних людей, котрі збираються на Україні до ватаг, з'їхалися до Житомира на сеймик для обрання делегатів, спільно із панами ради, урядниками і радами, лицарством Київського воєводства у справі, дорученій нам Його Королівською милістю і всією Річчю Посполитою, учинили таку згоду. Зважаючи, що на цей час розвелось свавілля і розповсюдилось під виглядом запорізьких козаків, які великими загонами нападають на сусідні країни, порушують пакти і перемир'я, здавна укладені з турецьким цезарем, чим створюють небезпеку і труднощі для Речі Посполитої. Турецький цезар через послів свої у листах суворо на те вказує, щоб вгамувати їх. І вдома від тих свавільних ватаг, коли на волость виходять, також є великі шкоди і утиски, і загалом чиняться збитки людям усіх станів, як в державах і староствах Його Королівської милості, так і в духовних та світських маєтках. Там, де вони перебувають, виходять з-під юрисдикції панів і їх намісників та створюють свою нову, ніколи раніше небувалу, юрисдикцію. Цьому всьому є лише одна причина: велика чисельність цих громад, через яку вони й між собою не можуть навести лад. Тому, щонайперше, силою і владою Його Королівської милості пана нашого постановляємо, щоб тих, хто називається запорізькими козаками, не було більше одної тисячі. І щоб проживали вони на звичних місцях, даних їм із дозволу Його Королівської милості, на волость щоб не ходили. А щоб було за що проживати, на сусідні держави не нападаючи, так як ото славної пам'яті Його милість король Стефан для угамування тієї сваволі

постановив і ми постановляємо: жолд по червоному на особу і поставу каразеї на кожного. Той жолд і сукно завжди будуть забирати в Києві на святки.

А інші, які проживатимуть як в маєтностях Його милості короля, так і у духовних і світських, щоб віднині козаками не звалися, в громади не збиралися, жодних юрисдикцій собі не привласнювали; а ті, хто деінде її дотримувалися, відтепер у силу даних нам королем повноважень її скасовуємо; а де ще проживають ті, хто користувався тою юрисдикцією, щоб надалі не виходили з-під зверхності старост, державців, дідичних панів, підстарост та їх намісників, а щоб, як і інші піддані, мали у всьому послух панам, під ким хто мешкання і обійстя своє матиме.

А якби (чого ми не бажали б) знайшлися такі, хто через злість, упертість і сваволю такій постанові противився б, то супроти таких неслухняних зараз же військом Королівської милості, як проти неприятелів Вітчизни будемо діяти. Ми, обивателі Київського воєводства, відповідно до коронних конституцій, проти таких свавільних ватаг на осудження, згубу і винищення обіцяємо спільно виступити і виконати нашу постанову. А щоб усім дійшло до відома, вирішили внести це до книг гродських житомирських і київських.

І маємо на увазі, щоб і надалі такі свавільні ватаги не множилися і не збиралися, потрібно запобігти цьому з самого початку, застерегти від згуртування, оскільки вогонь в іскрах легше загасити, ані ж тоді, коли він розгориться. Таких свавільників потрібно карати без всякого милосердя на смерть. А якщо відразу таких свавільників буде велика потуга, яких державець, або пан у своєму маєтку, не зможе подолати, то той, у чиєму маєтку вогонь загориться, хай повідомить гетьмана, який повинен направити жовнірів проти тих свавільників, щоб спіймати і скарати на смерть. А якщо для війська більшої сили буде потрібно, то, згідно порядку, за оповіщенням пана воєводи або у надзвичайному випадку при його відсутності, за оповіщенням для спільного гасіння запалу когось із

урядників, хто буде присутній, ми повинні вирушити на покарання і згубу тих свавільників. А коли б то державець чи пан, у держанні чи маєтку якого такі ватаги почали б збиратися, а він з поблажки крізь пальці на те дивився б і тому не запобігав, і до гетьмана чи воєводи, а за відсутності підвоєводи не повідомив, або ж сам таких свавільників почав збирати, такий має предстати перед трибуналом в урядових справах за межами воєводства, якщо провину буде доведено істотними доказами – на смерть скарають. А якби не станув, то був би покараний на честь.

Вважаємо за потрібне довести до відома, щоб живність, порох ніхто самовільно за пороги не поставляв, а лише з відома Київського воєводи і Черкаського старости, оскільки вони найкраще можуть знати потрібну кількість живності і пороху, що має бути на Запоріжжі.

А хто би наважився без відома і дозволу Київського воєводи і Черкаського старости, або їх намісників нинішніх і майбутніх, живність, порох, олово, човни посилати на Низ, то якщо це шляхтич – живність тут же втратить і має бути викликаний ким-небудь до трибуналу в справах урядових за межами воєводства. Якщо провину доведуть – скарають на смерть, а коли не стане перед трибуналом – на честь має бути покараний. А коли ж втратить [честь] і зараз же без зволікання на смерть має бути покараний.

Трахтемирівський монастир, оскільки наданий їм від Його Королівської милості і Речі Посполитої, має їм залишатися; але лише таким чином, щоб він був притулком для старих, хворих, поранених, для достойного перебування до смерті. Але збиратися і гуртуватися у ватаги, як і в інших місцях, не повинні. А якщо там виникали б такі ватаги всупереч нашій постанові, тоді ласку Його Королівської милості і Речі Посполитої, яка показана їм у наданні того монастиря, втратять.

Транзакція комісарська із запорізькими козаками, в обозі над річкою Россю.

Переклад здійснено за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 315 – 318.

Ми, Станіслав Жолкевський воєвода Київський, гетьман Польський коронний, Барський, Кам'янецький, Ян Данілович воєвода Руський, Белзький, Корсунський, Станіслав Конєцпольський підстолий коронний, Велюнський старости і комісари для установа порядку, делеговані від Його Королівської милості пана нашого милостивого, ознайомлюємо усіх, кому знати належить, що прийшли на Україну з військом кварцяним, повідомили запорізьких козаків про комісію, доручену нам Його милістю Королем, затим і вони на запрошення наше прислали товаришів своїх з інструкціями і належними настановами, декларуючи, що волі Його милості Короля, пана нашого милостивого і усієї Речі Посполитої, порушувати не хочуть, а про порядок, який повинен бути серед них, і про волю Його милості Короля хочуть почути і з нами про те переговорити.

Тоді перед комісією їм було показано і прочитано волю Його Королівської милості, щоб у державах Корони від них нічого такого не робилося, що було б на шкоду або для утиску чиєму-небудь і щоб на сусідні держави турецького цезаря не нападали, перемир'я і пактів, які Його Королівська милість і Корона з давніх часів має з турецьким цезарем і нещодавно цього року поновлені, не порушували, щоб служили Його Королівській милості і Речі Посполитій на визначених місцях, на сторожах від неприятелів Корони, на охороні переправ, як то предки їх робили.

А щоб там мали за що проживати, то на кожен рік давати їм від Його Королівської милості тисячу злотих і сімсот поставів каразеї, які повинні доходити до них з Києва щорічно на святки. Повідомили їм і ту волю Його Королівської милості, щоб у них був старший, затверджений Його Королівською милістю, поданий від пана коронного гетьмана тепер і на потім.

За наказом Його милості Короля повідомили, щоб нових юрисдикцій не заводили, хто де мешкає, панів своїх слухали. А оскільки їх дуже багато зібралося і з таким великим скупченням важко підтримати порядок, щоб з тих своїх ватаг інших виписали й відпустили.

На таке наше подання козаки заявили, що волі Його Королівської милості противитися не хочуть і даровану ласку Його Королівської милості, що їх хоче забезпечити грошима і сукном, вдячно приймають. Виходити у море і нападати на держави турецького султана не хочуть і не будуть.

А на те, що їх таке велике число зібралося, заявили, що ремісників, купців, шинкарів, вйтів, бурмістрів та усіх інших, хто займається якимось ремеслом та іншим подібним будуть виписувати від себе відмовляти їм. Також і тим, хто долучився до їх війська за останні три роки відмовлять, щоб козаками не називалися.

А коли комісар від Його Королівської милості прибуде до них із грошима і сукном, то при ньому будуть виписувати, як то і раніше бувало, щоб їх лише певне число зосталося, котрі брали б гроші та сукно і, на звичних місцях проживаючи, служили Його Королівській милості і Речі Посполитій, а на волость без волі і наказу Його милості Короля та Речі Посполитої, коронного гетьмана не виходитимуть.

Все ж вони нам повідомили, що тих грошей і сукна ледве на тисячу чоловік вистачить, а для служби на тих місцях більшого числа людей потрібно. Тож залишили себе вільними у проханні звернутися до Його милості пана нашого милостивого і до Станів, зібраних на сейм, щоб вольності, які давнім козакам від Його милостей Королів минулих надані і Його Королівською милістю підтверджені, щоб у них залишилися цілими і непорушними; це прохання своє на ближньому сеймі Його Королівській милості через посланців своїх мають повідомити і нас просили, щоби ми в цих проханнях перед Його милістю Королем їх підтримали. І про те заявили, що хочуть при собі мати старшого з дозволу Його Королівської

милості пана нашого і даного від гетьмана Коронного, як колись був Оришовський та інші, який був би здібний, з війська їхнього був обраний і який повинен присягнути зі всім товариством, яке буде отримувати жолд від Його Королівської милості. Старший, щоб за порядком між ними наглядав, аби те, про що постановили і постановить для управління ними, належно виконувалося.

Аби те, що тепер постановили, до справи дійшло, взяли ми писаря земського Київського пана Гієроніма Вреща, ротмістра Його Королівської милості пана Яна Белецького, пана Юзефа Галицького, щоб разом із послами від запорізьких козаків, які були послані до нас, їхали до їх війська, виконували усе сказане. У таборі над рікою Россю на Бросіщу званому Стара Ольшанка, в день апостолів св. Шимона і Юди, 28 жовтня 1617 р.

Лист від козаків запорізьких

**Його милості пану Станіславу Жолкевському і їх милостям панам
комісарам.**

**Переклад здійснено за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza
Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu
Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 318 – 322.**

Я, Петро Кунашевич, і ми усе військо Його Королівської милості Запорізьке повідомляємо на всі майбутні часи, що коли прийшли на Україну із кварцяним військом їх милості ясновельможні: Його милість пан Станіслав Жолкевський з Жовкви, воєвода Київський, гетьман коронний, Барський, Кам'янецький [староста]; Їх милість пан Ян Данилович воєвода Руський, Белзький, Корсунський [староста]; Їх милість пан Ян Жолкевський Грубешівський староста, комісари для затвердження порядків з прикордонними Речі Посполитій державами, від Його Королівської милості пана нашого милостивого делеговані і повідомили нас про комісію Його Королівської милості. Затим і ми на їх заклик від

товариства свого до них посиляли декларувати і зараз декларуємо, що волі і наказам Його Королівської милості пана нашого і усієї Речі Посполитої ні в чому противитися не будемо; так само і про те, щоб їх милість про забезпечення наших прав, Його милістю Королем паном нашим наданих і іменем Його Королівської милості і усієї Речі Посполитої, оповіли, розказали й обіцяли дотримуватися.

Товаришам нашим, від нас до їх милості посланим, панове комісари, показавши комісію від Його Королівської милості, декларували волю Його Королівської милості і всієї Речі Посполитої, нам доповіли.

На ті пункти, як через посланців своїх, так і через панів послів від їх милостей панів комісарів до нас висланих: Його милості пана Федора Сущанського, Проскуру писаря земського Київського Його Королівської милості, пана Гієроніма Вреща ротмістра Його Королівської милості, Його милості пана Яна Белецького і Його милості Юзефа Галицького (окрім двох, які тут нижче згадуються), у яких наші прохання до Його Королівської милості пана нашого милостивого і всієї Речі Посполитої на майбутній сейм залишаємо і їх милостей панів комісарів про прихильність Його Королівської милості просимо, зробити таким чином.

По-перше: щоб ми і нащадки наші в державах Його Королівської милості нічого, що було б на шкоду і утиски кому-небудь, чинити не будемо. По-друге: на сусідні держави, зокрема на турецького султана, без волі і наказу Його Королівської милості і Речі Посполитої нападати не станемо і пакти, котрі Його Королівська милість і Річ Посполита з ним уклали здавна, і які у цьому році через панів комісарів поновили, порушувати не будемо, і на Чорне море Дніпром ходити перестанемо, а на своїх традиційних місцях проживатимемо. А за старшого матимемо за призначенням Його Королівської милості пана нашого милостивого і пана гетьмана коронного теперішнього і того хто буде потім, того, який би із війська нашого гідний і здібний був, нами самими обраний, а його милістю паном гетьманом коронним затверджений. Той старший і все товариство

від Короля братиме жолд, застерігатиме від неприятеля святого Хреста і переправи боронитиме, як і предки наші те робили. І ми Його Королівській милості пану нашому милостивому і усій Речі Посполитій служити хочемо, обіцяємо і зобов'язуємося.

По-третє: із своїх звичних місць без волі і наказу Його Королівської милості і пана гетьмана коронного на волость не ходитимемо.

По-четверте: ремісників, купців, шинкарів, вйтів, бурмістрів, кафаніків, будників, різників, кравців та інших не прийматимемо до себе, а тих новоприбулих, котрі упродовж двох років вийшли з-під урядової юрисдикції, будучи міщанами, пристали до нашого війська, випишемо, щоб вони козаками не називалися. Як і зараз наказуємо і від себе відлучаємо і пізніше таких до війська свого без волі Його милості Короля і коронного гетьмана приймати не будемо. А оскільки Його милість Король пан наш милостивий дарує нам ласку свою панську, що хоче нас грошима і сукном забезпечувати, кожного року до Києва посилаючи, вдячно то все від Його Королівської милості пана нашого милостивого прийнявши, уклінно дякуємо. Однак за ті гроші, тисячу злотих та сім сотень поставів каразей³³, ледве тисяча чоловік могла б вижити, і більшого числа людей потрібно, звертаємося з проханням до Його Королівської милості пана нашого милостивого і до всіх станів, що зберуться на найближчий сейм. Землі вольностей наших, які нам від світлої пам'яті їх милостей Королів надані і від Його Королівської милості пана нашого милостивого, нині правлячого, підтверджені, щоб ми в них у цілості і непорушно зоставалися. Про що із проханням своїм до Його Королівської милості і станів коронних на найближчий сейм послати не забудемо. Про все те згадане і тепер завершені та вирішені справи, ми і потомки наші, які після нас будуть, усе військо Запорізьке непорушно дотримуватися буде за добрим щирим словом своїм лицарським.

³³ Цінна, груба шерстяна тканина

На що дали ми той наш лист з прикладенням печаті військової із підписом рук товаришів наших, які писати вміють. Діялося в обозі над рікою Россю дня останнього жовтня, року 1617.

Петро Кунашевич, на той час війська Його Королівської милості Запорізького гетьман, рукою своєю. Богдан Балака. Гарлік Свиридович. Іван Мамаєвич осавул війська Його Королівської милості Запорізького. Лаврентій Пашковський писар війська Запорізького. Станіслав Костожевський. Ян Міровський рукою своєю та ін.

Комісія Роставицька

друга із запорізькими козаками

Переклад здійснено за виданням: Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 330 – 334.

Томаш Замойський на Замості Київський, Книшинський, Гоньондзький, Ян Данілович з Журова Руський, Бузький, Корсунський воєводи; Станіслав Жолкевський з Жовкви канцлер, гетьман Коронний, Барський, Яворівський, Кам'янецький староста; Станіслав Конєцпольський гетьман польний Коронний, Велюнський, Жарновецький, Валенти Александер Каліновський Кам'янецький, Брацлавський; Ян Склінський Жигвольський старости; Тибурцій Злотницький ротмістр Його Королівської милості, Ян Белецький, комісари від Його Королівської милості пана нашого милостивого делеговані і призначені для вироблення умов і постанови з панами молодцями війська Запорізького про способи їх життя і служби, щоб могли залишатися на службі Його Королівської милості пана нашого милостивого і Речі Посполитої, повідомляємо: згідно веління Його Королівської милості, п. н. милостивого і доручення нам даного, домовилися ми з панами молодцями війська Запорізького про час зустрічі нашої, визначивши місце для цього над Роставицею, де на цей час

стоїть військо Його Королівської милості, нижче Паволочі, а війська Запорізькі стоять за Білою Церквою на річці Узиня. Прислали до нас від війська Запорізького для переговорів і домовленостей з нами, наділені повними повноваженнями, з тим тоді дня сьогоднішнього, тобто 8 жовтня 1619 року, такі виробили постанови і умови: щонайперше, оскільки такою є воля Його Королівської милості пана нашого, щоб панове молодці Запорізькі проживали звичаєм предків своїх, на попередніх місцях за порогами, Речі Посполитій служили, попереджуючи загрози, захищали переправи від неприятелів, а людям усіх станів у державі Його Королівської милості ніяких кривд і тягарів не чинили, пактів і перемир'я з сусідніми державами, а особливо з турецьким цезарем, не порушували.

Щоб там, на своїх традиційних місцях, мали з чого жити, надали їм жолду річного готовими грошми 40 тис. злотих. Тепер же, згідно Вільшанської домовленості, за минулий рік взяли вони грошей 10 тис. злотих і сукна 700 поставів каразеї і також 10 тис. злотих за нинішній рік, таку суму грошей і сукна віддали їм тут у Білій Церкві; а потім вже не сукном, а готовими грошима має доходити їх загальна сума 40 тис. злотих. Ці гроші мають віддаватися їм у Києві у день Св. Іллі Руського. А вони, беручи той жолд річний від Його Королівської милості і від Речі Посполитої, лицарським словом своїм зобов'язуються, що походів з Дніпра на Чорне море і ніяких нападів на державу турецького цезаря чинити не мають і не будуть, що присягою повинні підтвердити. Ті, котрі братимуть жолд від Його Королівської милості і Речі Посполитої, не лише самі з Дніпра на море не ходитимуть, але й іншим, якщо такі свавільні віднайдуться, заборонятимуть це всіма способами, а тих, котрі хотіли б порушити цю заборону, мають покарати.

Човни морські деякі уже знищені, а інших знищити мають, усуваючи тим самим спокус для свавільних, щоб вони їх не викрадали для походів у море, окрім тих човнів, котрі потрібні для перевозу через Дніпро, і які повинні перебувати під надійною сторожею. А оскільки і про те йдеться,

щоб в державах Його Королівської милості, у маєтках Його Королівської милості, як у духовних так і світських, прикрощів від них людям не було, без чого не обійшлося б, коли б у такій великій кількості і такою великою громадою проживали б, повинні для того переглянути, згідно Вільшанської угоди і з поміж своїх рядів виписати усіх ремісників, шинкарів, вйтів, бурмістрів, кафаніків, балакезів, різників і усіх, хто яким-небудь ремеслом займається та іншим таким людям мають відмовити і тим усім, котрі п'ять років перед тим до їх війська долучилися, щоб козаками не називалися, оскільки ми такої великої кількості, яка нині виявилася, в жодному разі не дозволяємо. А що тепер, як панове молодці то усвідомлюють, важко буде вибракувати з такої громади, коли ж то належно вибракують, нехай повідомлять про свою кількість Його Королівську милість пана Нашого милостивого, якщо їх багато буде, а потім згідно того, як Його Королівська милість захоче таку їх кількість залишити, тоді на тих ту суму 40 тис. злотих буде дозволено видавати. А коли та сума грошей на свято Св. Іллі Руського буде привезена до Києва, той, хто від Його Королівської милості матиме доручення ті гроші передати, повинен достерегти, аби їх не було більше за кількість, визначену Його Королівською милістю.

А ті, хто будуть виписані, повинні підкоритися владі старост, державців та їх намісників та інших панів, під ким хто житиме, до суду військового їх не віддавати, і панове молодці знатися з ними не повинні. Особливо наголошуємо на тому, щоб панове молодці Запорізькі в маєтках земських, духовних, світських, дідичних або взагалі не проживали б, або ж, якщо там доми і помешкання свої мають, щоб панам дідичним, під якими ті маєтності віддавали послушенство, з підданства не виходили і до іншої юрисдикції не зголошувалися. А до дня Св. Іллі Руського майбутнього 1620 року хто не хотів би під ким проживати і підданим пану бути, має виселитися з його маєтності і мешкати там, де чия воля.

А ті, котрі в українських містах Його Короля милості проживатимуть, повинні своїм старостам, або їх підстаростам всіляку пошану віддавати.

Коли б так трапилося на Україні, супроти неприятелів святого Хреста при панах старостах або їх намісниках чинити так, як то годиться лицарським людям.

І про це теж панове молодці Запорізькі, як на Вільшанці декларували, що посеред себе старшого повинні мати, який завжди має бути під присягою з усім товариством, як то на Вільшанці постановлено, і з доручення Його милості пана Коронного гетьмана має бути, за прикладом, як був колись Оришовський, через якого Його Королівська милість і Коронний гетьман домовлялися з ними про службу Його Королівській милості і Речі Посполитій. Щоб той поміж них наглядав, щоб те, про що домовлено і постановлено належно діялося; він же повинен буде відстежити, щоби те, що вирішено про знищення човнів, було зроблено.

А ця нинішня постанова і угода у всі часи буде дотримуватися без порушень, їх милості панове комісари від імені Його Королівської милості обіцяють і запевняють. А пан Петро Кунашевич, який на цей час обраний старшим над військом Запорізьким, зі старшими осавулами, полковниками та з іншим лицарством війська Запорізького повинні своєю присягою цю постанову підтвердити, що все, що від них залежить, будуть належно виконувати. А щоб ця постанова була всім відомою, вирішили внести її до книг гродських київських. Діялося в обозі над Роставицею, нижче Паволочі дня 8 жовтня 1619 року.

**Лист від козаків запорізьких
його милості пану Станіславу Жолкєвському і їх милості панам
комісарам**

Переклад здійснено за виданням: *Pisma Stanisława Żółkiewskiego kanclerza Koronnego i hetmana. Wydał August Bielowski. – Lwów: w drukarni zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861. – S. 334 – 338.*

Я, Петро Кунашевич, старший на цей час, і ми, усе військо Запорізьке Його Королівської милості пана нашого милостивого, отримавши від Його Королівської милості універсал і лист через ясновельможних їх милостей

панів Томаша Замойського Київського, Книшинського, Гоньондзького, його милості пана Яна Даніловича Руського, Бузького, Корсунського, воєвод; його милості пана Станіслава Жолкевського канцлера і гетьмана Коронного, Барського, Яворівського, Кам'янецького, пана Станіслава Конєцпольського гетьмана польного Коронного, Велюнського, Жарновецького, пана Валенти Александра Каліновського Кам'янецького, Брацлавського, пана Томаша Склінського Жигвольського старост; пана Тибурція Злотніцького ротмістра Його Королівської милості і пана Яна Белецького, комісарів делегованих від Його Королівської милості і Речі Посполитої щодо умов і постанов про нашу службу, повідомлені про повеління Його Королівської милості пана нашого милостивого і належно вчиняємо, шлемо до їх милостей товаришів наших: пана Яна Костжевського, пана Яна Одинця, пана Яцину, пана Рацибора Боровського та інших до 20 на перемовини над Роставицею нижче Паволочі, де на цей час їх милість з військом перебувають. Там, домовившись з обох сторін, товаришів наших відправивши, до нас із своєї сторони панів колег своїх Його милість пана Томаша Склінського старосту Жигвувльського, пана Тибурція Злотніцького, пана Яна Белецького, пана Гієроніма Вреща, пана Міхала Холімовського і пана Валеріана Ставського для завершення і укладення комісії під датою 8 жовтня року 1619 вислати зволили, з якими, переговоривши, про все до наступної постанови дійшли.

Насамперед, оскільки такою є воля Його Королівської милості пана нашого милостивого і Речі Посполитої, щоби ми на місцях свої традиційних мешкаючи, стерегли від небезпек з боку неприятелів святого Хреста і боронили переправи, пакти і перемир'я з сусідніми державами, а особливо з цезарем турецьким, не порушували, за певний жолд там проживали, обіцяли нам милостивої ласки Його Королівської милості пана нашого милостивого за кожен рік, за минулі роки від Вільшанської угоди, жолд і за службу московську погоджену загальну суму готовими грошима 40 тис. злотих і 1400 поставів каразеї, що вдячно прийняли. Погодили вже

по 40 тис. злотих готовими грошима, у Києві на день св. Іллі пророка руського щороку давати. Беручи той щорічний жолд, установлений Його Королівською милістю паном нашим милостивим, як вірні піддані Його Королівської милості і щирими нашими словами рицарськими обіцяємо: на Чорне море з Дніпра на шкоду державам цезаря турецького не виходити. І не лише самі, але й іншим усілякими способами забороняти це будемо і загороджуватимемо таку дорогу іншим свавільним. Решту морських човнів, котрі ще не знищені – знищимо, а котрі будуть залишені для переправ і перевозу, ті триматимемо під надійною сторожею. Тих, котрі свавільно у море відважаться вийти – покараємо. Своєї кількості зараз назвати не можемо, оскільки виписування ремісників, гендлярів, шинкарів та їм подібних займе немало часу, а то ще треба зробити по містах. Таких людей, що до лицарських справ не належать, як-то: шинкарів, кравців, гендлярів і всіляких ремісників, кафаніків, рибаків і тих, котрі упродовж п'яти років вийшли з-під юрисдикції своїх панів і назвалися козаками, від себе випишемо і вилучимо. І вони, не тиняючись вольностями нашими, мають підлягати зверхності панів своїх, старост та їх намісників, де хто буде мешкати.

А яке число нас залишиться, повідомимо через своїх посланців Його Королівську милість пана нашого милостивого і подальшого указу та розпоряджень про число, в якому маємо залишатися, будемо очікувати.

Їх милості панове комісари також вимагали від імені Його Королівської милості пана нашого милостивого, аби ми не обтяжували маєтностей земських, духовних, шляхетських, з тих маєтностей вийти наказали, даючи час на вихід до св. Іллі пророка руського року наступного 1620. Тоді ж ми (з великою повагою до вольностей наших, нам наданих привілеями найясніших Королів панів наших померлих, звернемося з проханням своїм до Його Королівської милості пана нашого милостивого, щоб непорушно при них зоставалися) постановили таким чином: хто бажає залишитися разом з нами на службі Його Королівській милості і Речі

Посполитій, щоб з шляхетських маєтностей (якщо не буде милостивої ласки Його Королівської милості пана нашого милостивого залишити нас при стародавніх вольностях і правах) виселився і в маєтностях Його Королівської милості шукав собі безпечного помешкання, де чия воля буде. У маєтностях же Його Королівської милості, де мешкання свої маємо і мати будемо, чинитимемо належне пошанування їх милостям панам старостам, підстаростам та їх намісникам. А коли трапиться вторгнення неприятеля святого Хреста, супроти нього при старості і підстарості, або з отаманом своїм виступимо і що нам належить будемо робити.

Їх милість радили додати у комісію і те, щоб ми з доручення Його Королівської милості пана нашого милостивого і його милості пана гетьмана коронного при собі мали старшого, як-то колись небіжчик пан Оришовський був і це не забороняється. Кого ж його милість пан канцлер і гетьман коронний на цей час призначить, з тим до Його Королівської милості на наступний сейм, куди ми послів своїх з проханнями пошлемо, позиватись радив, оскільки те у волі Його Королівської милості залишається. Про це і є прохання наше, щоб спільно з нами на славу та службу Його Королівській милості і Речі Посполитій супроти Коронного неприятеля виступав і про нам потрібне у Його Королівської милості і міг домовитися. Про те все, що згадано і постановлено, що зараз має трапитись і потім траплятиметься присягами своїми усі підтверджуємо і про це цей лист дали з прикладанням печаті нашої військової із власноручними підписами, котрі при цьому були і писати уміли. Діялось в обозі на Узені дня 17 жовтня 1619 року.

Петро Кунашевич старший, рукою своєю. Ян Ярич. Григор Жатеркевич осавул війська Запорозького. Михайло Воловець. Тишко Бобель. Станіслав Золчовський. Димитр Прецлавець. Ян Бачинський. Ян Костожевський. Мартин Пнєвський. Александер Качковський. Іван Гайдученко. Лаврентій Пашковський писар військовий. Іліаш Ільницький.

Із польської переклав Іван Ярмошик.